

منظر یادمانی جنگ از واقع‌نمایی تا استعاره*

چکیده | جنگ پدیده‌ای خوشایند نیست که یادآوری آن به جامعه، امری مطلوب باشد. اما در ورای جنبه‌های تلخ و سیاه هر جنگ می‌توان به جنبه‌های سفید این پدیده نیز نظر کرده و حتی آن‌ها را به نسل‌های نو یادآوری کرد. هر نبردی بی‌شک شاهد دلاوری، ایثار و میهن‌پرستی عده‌ای بوده است که برای این ارزش‌ها از جان خود گذشته‌اند. در این حالت، یادآوری جنگ در قالب یادمان‌ها باید به پررنگ کردن یاد این افراد، مکان‌های خاطره‌انگیز و ارزش‌های فطری و انسانی مرتبط با جنگ بپردازد. یادمان‌های جنگ به‌عنوان نمادهایی در زندگی روزمره نسل‌های جدید، قرار است خاطراتی از جنگ را زنده نگه دارد. اما این نمادها چگونه باید باشند؟ آیا روایت مستقیم یک اثر هنری از جنگ، به‌عنوان مثال، مجسمه یک رزمنده پاسخ مناسبی به امر «یادآوری» است؟

نمونه‌های متنوعی در سراسر جهان با این موضوع اجرا شده است. مقاله حاضر به بررسی این نمونه‌ها می‌پردازد و از خلال آن‌ها دنبال پاسخ مناسبی برای این پرسش است.

نتایج تحقیق حاکی از آن هستند که در موضوع یادمان‌های مرتبط با جنگ، با یک طیف مواجه هستیم که یک‌سوی آن واقع‌نمایی و نگاه موزه‌ای است و سوی دیگر آن نگاه انتزاعی و استعاره‌ای. هرچند واقع‌نمایی ارتباط سریع‌تری با مخاطب برقرار می‌کند اما ماندگاری اثر در ذهن مخاطب به دلیل سادگی آن اندک خواهد بود. در مقابل یادمان‌هایی که دارای لایه‌های پیچیده‌تری بوده و تفسیرپذیر هستند اگرچه ممکن است در جذب اولیه مخاطب ضعیف باشند اما در گذر زمان کارکرد بهتری را به‌عنوان یک اثر یادمانی ایفا می‌کنند.

بنابراین به نظر می‌رسد یادمان‌های جنگ متناظر با جنبه‌های حماسی و ارزش‌های ملی باید با بیان تمثیلی و استعاره‌ای ارائه شوند و آثاری که به یادآوری خاطرات مربوط است می‌تواند از بیان واقع‌گرایانه بهره گیرد. بررسی نمونه‌ها حاکی از آن است که انتخاب رویکرد مناسب با موضوع یادمان، در جذب مخاطب و انتقال پیام به نسل جدید موفق‌تر خواهد بود.

واژگان کلیدی | منظر نزاع، منظر دفاع، گونه‌شناسی، دفاع، جنگ.

محمد رضا مهربانی گلزار
دانشگاه بین‌المللی امام خمینی
قزوین.

mehrabani777@yahoo.com

علی اکبر خمسه عشری
دانشجوی کارشناسی ارشد معماری
منظر، دانشگاه بین‌المللی امام
خمینی قزوین.

akhamseashari@yahoo.com

را تضمین نماید. برای اثبات فرضیه فوق لازم است که ابتدا بدانیم که هدف از خلق یادمان‌ها جنگ چیست؟ چه مفاهیمی قرار است به مخاطب منتقل شوند؟ چه رویکردهایی برای بیان این مفاهیم به کار می‌رود؟ و در نهایت کدام رویکرد بیانی برای جامعه هدف مناسب است؟

نقش یادمان‌های جنگ چیست؟

یادمان‌های جنگ قرار است به یادآوری، پاسداشت و استمرار بخشی از تاریخ یک ملت بپردازد و در قالب یک اثر هنری مفاهیمی مرتبط با جنگ را بیان کند که دارای ارزش‌های مثبت در نزد جامعه است. از این طریق بین نسل جدید و افرادی که درگیر جنگ بوده‌اند پیوند برقرار کند و حس تعلق به سرزمین و مفهوم وطن را تقویت نماید.

واژه «مونومان» (monument) از ریشه لاتین *monere* و به معنای متصل کردن، آگاه کردن و تذکر دادن و همچنین به مفهوم نشانه و علامت است (پرزاده، ۱۳۹۳). بنابراین منظر یادمانی به قصد آگاه کردن و متصل کردن فرد به یک رویداد تاریخی ایجاد می‌شود. یک فضای یادمانی نه تنها باعث انتقال خاطره رویداد به نسل بعد می‌شود، بلکه تعاملات اجتماعی نیز در آن فضا صورت می‌گیرد (ضرغامی و دیگران، ۱۳۹۳). در دنیای امروز یادمان‌ها در واقع نیازهای جامعه‌شناسی و روانشناسی یک جامعه را در منظر شهری پاسخ می‌دهند (همان). بناهای یادمانی به دلیل نقش کلیدی که به عنوان عناصر هویت‌بخش شهری با ایجاد حس تعلق و وابستگی و ایجاد تعاملات اجتماعی و همچنین پیوند با گذشته یک ملت دارند و نیز با حفظ، تقویت و شناساندن هویت اجتماعی، موجب آگاهی و بازگشت به خویش‌شناسی شده و عامل مؤثری در ارتقاء پایداری اجتماعی است (افق منش و نادری شکیب، ۱۳۹۳). بدین ترتیب یادمان‌های جنگ هم بخشی از تاریخ یک ملت را یادآوری می‌کند و هم محل تعامل نسل قدیم و جدید می‌شود. آن‌ها را به هم پیوند داده و موجب انسجام اجتماعی می‌گردد.

چه مفاهیمی قرار است به مخاطب منتقل شود؟

یادمان‌ها غالباً به سه موضوع اصلی می‌پردازند: یک گروه به یادبود کشته‌شدگان و زنده نگه‌داشتن نام آن‌ها اختصاص دارد (تصویر ۱)، گروه دوم به قصد حفظ و معرفی یک مکان

مقدمه | خاطرات به‌ویژه آن‌هایی که مقیاس ملی دارند را می‌بایست به طریقی به جامعه یادآوری کرد. این یادآوری بخشی از نیازهای اجتماعی است که به انسجام جامعه و هویت‌مندی آن کمک می‌کند (Carolin, 2015). جنگ‌ها به‌ویژه زمانی که به قصد دفاع از وطن باشد بخشی از خاطرات ارزشمند یک جامعه محسوب می‌شود و خاطرات آن که در بردارنده رشادت‌ها و ایثار افراد جامعه است برای نسل‌های بعد عامل اعتمادبه‌نفس، غرور و بالندگی بوده و به آن‌ها یادآور می‌شود که ارزش‌های ملی چگونه شکل گرفته است.

گاهی این یادآوری‌ها توأم با مراسم است. مراسم آیینی در یادبودهای جنگ، معمولاً مجموعه‌ای از فعالیت‌ها بوده که شامل ادای احترام به کشته‌شدگان، گذاشتن حلقه‌های گل، ذکر اشعار و سرودهای دسته‌جمعی است. این فعالیت‌ها غالباً جنبه‌های سمبولیک داشته و به شکل رسمی و منظم برگزار می‌شود (Bell, 2009). یادمان‌ها به‌عنوان عناصری بصری و عینی کمک می‌کند که بخش‌هایی از ذهنیت جمعی افراد بازخوانی شده و خاطرات مرور شود. بدین ترتیب، یادمان‌ها نقشی کلیدی در یادآوری خاطرات برای یک جامعه دارد و یادآوری خاطرات به اتحاد و همبستگی اجتماعی منجر می‌شود که یکی از ارزش‌های بنیادین در هر جامعه‌ای است. یک یادمان برای پاسخ به ارزش‌های فوق از یک «کالبد» برخوردار خواهد بود که دارای یک «وجه بیانی» است. معماری یادمانی گونه‌ای قدرتمند از ارائه است که با بهره‌گیری از زبان نمادین و قابلیت‌های معنایی و کالبدی خود به‌عنوان یک رسانه هنری تأثیرگذار، همواره یکی از بهترین گزینه‌ها برای بیان فرهنگی جوامع به شمار می‌رفته است (پرزاده، ۱۳۹۳). گاهی برای یادآوری خاطرات از بیان واقع‌گرایانه و مستقیم وقایع استفاده می‌شود و گاهی می‌تواند پیچیده‌تر شده و بایان تمثیلی و استعاره‌ای همراه شود.

بررسی‌ها نشان می‌دهد رویکرد طراحی در یادمان‌های جنگ در ایران غالباً به بازنمایی‌های واقع‌گرایانه گرایش دارد و استفاده از معماری فرمال و مقبره‌ای مبنای طراحی یادمان‌ها است. در حالی که به نظر می‌رسد برای ارتباط فراگیرتر با نسل‌های جدید و استمرار مفاهیم در جامعه، استفاده از بیان استعاره‌ای، معماری سمبولیک و افزودن لایه‌های معنایی می‌تواند مخاطبان را بیشتر تحت تأثیر قرار داده، آن‌ها را درگیر تفسیر و خوانش منظر کرده و ماندگاری و موفقیت یادمان

تصویر ۱: یادمان جنگ استرالیا. منظر بناهای یادمانی و شکل کالبدی آن می‌تواند نمادین و انتزاعی باشد.

مأخذ: <http://www.genkin.org/cgi-bin/photo.pl/australia/canberra/au-canberra-0059>

شاخص در جنگ (تصویر ۲) و گروه دیگر سعی می‌کند مفاهیم و ارزش‌هایی که به‌واسطه جنگ پررنگ شده بودند را در ذهن جامعه زنده نگه دارد (تصویر ۳). مفاهیمی همچون ایثار، وطن‌دوستی، اتحاد و...؛ گاهی در یک یادمان این رویکردها باهم ادغام‌شده و توأمان حضور دارند.

در فرهنگ ایران در حوزه جنگ، مفهوم شهادت، از با ارزش‌ترین مفاهیم است. شهادت یعنی کشته شدن در راه خدا. به فرموده شهید مطهری شهادت مرگ آگاهانه در راه هدف مقدس است: عملی آگاهانه و اختیاری (ضرغامی و دیگران، ۱۳۹۳).

همچنین مفهوم «ایثار» که توأم با شهادت است، در فرهنگ ایران قابل توجه است. در لغت‌نامه دهخدا این کلمه به معنای غرض دیگران را بر خود مقدم داشتن، منفعت غیر را بر خود مقدم داشتن و این کمال درجه سخاوت است (همان). در کنار این مفاهیم جنبه‌های حماسی جنگ نیز حائز اهمیت است. شجاعت‌ها، دلاوری‌ها و مقاومت کسانی که به‌قصد حفظ کیان وطن در صحنه نبرد حاضر شده‌اند.

تصویر ۲: یادمان شهید سبحانی - سوسنگرد. در ایران غالباً رویکرد واقع‌نمایی در یادمان‌های جنگ به چشم می‌خورد.

مأخذ: <http://rahianenoor.com/vglj.xexfuqetwvzfzusb.html>

تصویر ۳: یادمان قربانیان مکزیکوسیتی. مفهوم ایستادگی و مقاومت در برابر خشونت را در منظر به نمایش درآورده است.

مأخذ: <http://landarchs.com/landscape-storytelling-/memorial-to-victims-of-violence>

معماری یادمانی در پی بازخوانی یا فراخوانی خاطره‌ای از گذشته و یا دوران معاصر خود، یا عرضه و نمایاندن ایده و آرمانی متعلق به جامعه است (پرزاده، ۱۳۹۳). برای شناخت بهتر نسبت به رویکردهای منظر یادمانی جنگ، رجوع به نمونه‌های موجود می‌تواند راهگشا باشد. در این مقاله ۱۱ یادمان مرتبط با جنگ تحلیل و بررسی شده است (جدول ۱). در این تحلیل سعی شده است که ضمن بررسی رویکرد طراحی یادمان‌های جنگ، به اهداف، راهبردها و اقداماتی که انجام گرفته نیز توجه شود؛ همچنین توجه به بستر و مکان‌یابی یادمان نیز می‌تواند در ترکیب با منظر و محیط مؤثر باشد. مطابق آنچه در جدول شماره ۱ آمده است آثاری همچون «یادمان تفنگداران نیروی دریایی آمریکا» (تصویر ۴) با بیان مستقیم و واقع‌نمایانه سعی در بازآفرینی خاطرات دارند. در «یادمان قیام ورشو» (تصویر ۵) جنبه‌های نمادین اثر بیشتر می‌شود در مقابل بسیاری دیگر از این یادمان‌ها (حدود ۷ مورد) از بیان استعاره‌ای و غیرمستقیم بهره گرفته‌اند.

به نظر می‌رسد مصداق‌های موضوع اول و دوم یعنی بناهای یادبود شهدا و حفظ مکان‌های تاریخی جنگ تا حدودی ملموس باشد در حالی که موضوع سوم یعنی ارزش‌ها و مفاهیمی مرتبط با جنگ، مصداق‌های عینی و روشنی ندارد؛ مفاهیمی غالباً انتزاعی که به تصویر کشیدن و کالبدی کردن آن‌ها دشوار است. با این همه نمونه‌های جهانی متعددی در این زمینه وجود دارد که سعی در بیان کالبدی هر سه رویکرد فوق دارد.

رویکردها در منظر یادمانی جنگ نمونه‌های خارجی

یادمان برای اشاره به رویداد یا معنایی مشخص اما قابل تفسیر بنا می‌شود. این بدان مفهوم است که معمار یا سفارش‌دهنده

تصویر ۴: یادمان تفنگداران نیروی دریایی آمریکا.
مأخذ: <http://www.keyword-suggestions.com/>
/bWFyaW5lIGNvcnBzIHdhciBtZW1vcmlhbnA

تصویر ۵: یادمان قیام ورشو.
مأخذ: <https://www.expedia.com/pictures/poland/warsaw-uprising-monument.d6066439>

جدول ۱: تحلیل و بررسی ۱۱ نمونه یادمان جنگ در جهان
 مأخذ: نگارندگان.

ردیف	نام یادمان	رویکرد	اهداف	راهبرد	اقدامات	مکان بای و استقرار
۱	حلقه یادمان جنگ جهانی اول - نوتردام فرانسه	بیان استعاره‌ای و تمثیلی با توجه به وقایع تاریخی با معماری انتزاعی	گرد هم آوردن سربازان رسیدن به صلح بین‌المللی تداوم کنش و روح و سختی که سربازان کشیده‌اند	توجه به منظر شبانه یادمان تاکید بر معنای صلح و وحدت عدم تیره‌بندی در نمایان‌سازی نام سربازان توجه به دید و منظر توجه به تاریخ و وقایع تاریخی تداوم هویت منطقه استفاده بهینه از پتانسیل‌های طبیعت	ساختن حلقه‌های بیضی شکل ۳۲۸ متری از بتن سبک و رنگ تیره. حک کردن اسم ۵۸۰۰۰۰ سرباز از ملیت‌های مختلف بر روی ۵۰۰ ورق فلز ضد زنگ بزرگ نوشتن اسامی بر اساس حروف الفبا و جدای از ملیت، رتبه و مذهب فرا گرفتن از رویکرد بازنده و برنده و رسیدن به یک وحدت بین‌المللی توجه به چشم‌انداز سایت که گورستان نوتردام و کلیسایی به سبک نئوگوتیک در آنجا قرار دارد. روشنی نوین در گردهم آوردن سربازان از تمام ملیت‌ها ایجاد حس آزادی و بی‌کراچی در میان حلقه یادمان استفاده از فرمی ساده در رسیدن به بهترین بیان قرار دادن چراغ‌هایی در پایه ورق‌ها که در شب نیز نام سربازان بدرخشد	قرارگیری در کنار گورستان ملی نوتردام و کلیسایی به سبک نئوگوتیک. توجه به چشم‌انداز فلات آرتوئیس. قرارگیری در دل طبیعت استفاده از توپوگرافی. وجود دیدی باز و گسترده به تمام یادمان
۲	یادمان جنگ ویتنام	بیان واقع نمایانه با نمود کابردی در نقاطی از سایت به همراه هنر مفهومی	ایجاد تعلق خاطر در فضای شهری	توجه به حضور مردم توجه به دید و منظر ارتباط یادمان با محیط	وجود دید و منظر گسترده در اطراف یادمان مشکی رنگ ارتباط معنی بین مجسمه‌ها و دیوار ساختن مجسمه‌هایی به نام سه سرباز حال و گذشته. انعکاس افراد در سنگ و ایجاد ارتباط بین استفاده از شیب زمین در فرم و مفهوم‌سازی دیوار.	قرارگیری یادمان در مکانی با رفت‌وآمد بالای مردم. ایجاد یک فضای سرزنده و پویای شهری قرارگیری در بستر طبیعت گونه.
۳	یادمان جنگ استرالیا	بیان تمثیلی و مفهومی	فضایی پویا و زنده	توجه به حضور مردم استفاده از هنر‌های مفهومی عدم تیره‌بندی نام کشنده‌شدگان ارتباط یادمان با محیط	توجه به عوامل تاریخی هر دو کشور. ایجاد پیوندی ستودنی بین استرالیا و نیوزلند تداوم هویت تاریخی استفاده از عناصر نمادین که نمود فرهنگی هر دو کشور است ایجاد تیره‌بندی نام کشنده‌شدگان استفاده از هنر‌های مفهومی توجه به حضور مردم ارتباط یادمان با محیط	قرارگیری در بنا انداز پنسیلوانیا دیده شدن یادمان توسط مسافران و افراد مختلف در فرودگاه.
۴	یادمان فیلادلفیا	بیان استعاره‌ای و ذهنی و در نقاطی استفاده از بیان مستقیم با نمود کابردی	تداوم هویت تاریخی	توجه به عوامل تاریخی هر دو کشور. ایجاد پیوندی ستودنی بین استرالیا و نیوزلند تداوم هویت تاریخی استفاده از عناصر نمادین که نمود فرهنگی هر دو کشور است ایجاد تیره‌بندی نام کشنده‌شدگان استفاده از هنر‌های مفهومی توجه به حضور مردم ارتباط یادمان با محیط	نوشتن اسامی کشنده‌شدگان بر روی سنگ‌های مشکی. نوشتن لیست رویدادهای جنگ. حکاکی نقشه‌هایی از چهار مرحله جنگ. ایجاد برنامه‌های روز سربازان و یادمان در مکان	قرارگیری در بنا انداز پنسیلوانیا دیده شدن یادمان توسط مسافران و افراد مختلف در فرودگاه.
۵	یادمان تفنگداران نیروی دریایی آمریکا	پایه‌نمایی واقع‌گرایانه و عینی با استفاده از مفاهیم تاریخی	تداوم هویت تاریخی	توجه به عوامل تاریخی هر دو کشور. ایجاد پیوندی ستودنی بین استرالیا و نیوزلند تداوم هویت تاریخی استفاده از عناصر نمادین که نمود فرهنگی هر دو کشور است ایجاد تیره‌بندی نام کشنده‌شدگان استفاده از هنر‌های مفهومی توجه به حضور مردم ارتباط یادمان با محیط	ایده گرفتن از عکس سال ۱۹۴۵ در ساختن مجسمه که این رویداد را به تصویر کشیده بود. نوشتن اسامی کشنده‌شدگان بر روی گرانیت سیاه دید باز و وسیع در اطراف یادمان	قرارگیری یادمان در ورودی گورستان ملی آریسون که سبب پویایی و سرزندگی فضای می‌شود. قرارگیری در بستر طبیعی که آن را به عنصری نشانه در محیط بدل می‌کند.

<ul style="list-style-type: none"> - وجود فضایی باز در اطراف یادمان. - بهره‌مندی از شیب زمین. - وجود سبزیزگی در اطراف یادمان که، تغییر فصل در پایانی یادمان تأثیر گذار است. 	<ul style="list-style-type: none"> - قرارگیری در سایت اصلی واقعه، رودخانه داووب. - قرارگیری در مکانی که در طول شبانه‌روز افراد بسیاری آن را می‌بینند. - استفاده از پتانسیل‌های محیط. 	<ul style="list-style-type: none"> - قرارگیری در فضایی پررفت‌وآمد افراد در یادمانند خاطرات جنگ. 	<ul style="list-style-type: none"> - قرارگیری یادمان در پلازای شهری - از تباط شبانه‌روز مردم با یادمان. - تبدیل شدن به نشانه شهری 	<ul style="list-style-type: none"> - به سبب موقعیت و ارتفاع زیاد، عنصری نشانه است که باعث خوانایی در شهر می‌شود. - تقبیه فضایی باز در جلوی یادمان 	<ul style="list-style-type: none"> - قرارگیری یادمان در محل اصلی حادثه. - تبدیل شدن به عنصر نشانه به دلیل ارتفاع زیاد یادمان و فضایی باز و گسترده در اطراف آن 	<ul style="list-style-type: none"> - قرارگیری یادمان در نزدیکی پارک
<ul style="list-style-type: none"> - فضایی بویا و جذاب برای استفاده افراد مختلف جامعه - استفاده از شیب زمین برای موج شدن حجم‌ها - استفاده از مکعب‌های صلب بتنی - دیدی باز و گسترده به تمام محوطه - استفاده از رنگ خنثی 	<ul style="list-style-type: none"> - ساختن کفش‌هایی در کنار رودخانه که بیان گر واقعه تاریخی است. - به حداقل رساندن اقدامات فیزیکی و کمک گرفتن بیشتر از مفاهیم ذهنی. - ارتباط نزدیک عینی و ذهنی افراد با یادمان. 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از رنگ زین قرمز بر روی کف در محل‌های خمپاره‌های جنگ. 	<ul style="list-style-type: none"> - ساختن صحنه واقعی از صحنه نبرد در جنگ جهانی دوم - قرار دادن گل و شمع و انسان‌ها در فضا. - حضور افراد و ارتباط داشتن با یادمان - ایجاد دیدی گسترده به یادمان 	<ul style="list-style-type: none"> - ساختن مجسمه‌هایی از کشته‌شده‌گان. - ارتفاع فراترسانی - رنگ خنثی و تیره - مجسمه‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - ساختن مجسمه‌های بلند به ارتفاع ۱۱ متر - ایجاد سبزیزگی در اطراف یادمان - دیدی وسیع به یادمان. - استفاده از رنگی خنثی برای یادمان. 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از هنر شهری - استفاده از پتانسیل‌های محیط - استفاده از بعد تاریخی - توجه به مکان وقوع حادثه - توجه به حضور انسان‌ها - توجه به دید و منظر در سایت
<ul style="list-style-type: none"> - مورد توجه قرار گرفتن مردم در تمام طول شبانه‌روز - استفاده از هنرهای مفهومی - توجه به مقیاس در طراحی - توجه به دید و منظر - ایجاد تجربه‌ای خاص در قدم زدن بین حجم‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتباط تاریخی با رویدادهای جنگ. - استفاده از هنرهای مفهومی - دیده شدن توسط شهروندان در طول شبانه‌روز. - ایجاد خطرهای به‌یادماندی در ذهن. - تداوم هویت تاریخی - ارتباط یادمان با محیط - تأثیر گذاری سریع بر مخاطب 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از بنایی - استعارای صرف و عدم ساخت عناصری کابردی - ایجاد فضایی یادماندی و پرخطر - توجه به حضور مردم. 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از صحنه‌های عینی - توجه به تاریخ. - توجه به حضور مردم - ایجاد فضای شهری بویا و سرزنده. - تأثیر گذاری سریع واقعه - استفاده از نمود عینی و فیزیکی در بیان حادثه. - استفاده از هنر مفهومی. 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از هنرهای تجسمی - ارتباط یادمان با محیط - توجه به مقیاس 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از هنر شهری - استفاده از پتانسیل‌های محیط - استفاده از بعد تاریخی - توجه به مکان وقوع حادثه - توجه به حضور انسان‌ها - توجه به دید و منظر در سایت 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از هنر شهری - توجه به حضور مردم - ارتباط یادمان با محیط.
<ul style="list-style-type: none"> - زنده نگه‌داشتن یاد یهودیان - جان‌باخته‌ها در جنگ جهانی دوم - تفسیری نوین از بزرگداشت سنتی. - ارتباط بین گذشته و حال - ایجاد فضای باز عمومی - ایجاد تعلق خاطر 	<ul style="list-style-type: none"> - بزرگداشت یهودیان جان‌باخته در جنگ جهانی دوم. - به حداقل رساندن مداخلات فیزیکی در سایت. - ارتباط بین گذشته و حال - ایجاد تعلق خاطر و یادآوری خاطرات. 	<ul style="list-style-type: none"> - زنده نگه‌داشتن خاطرات روزهای جنگ در سارا‌نوو - به حداقل رساندن اقدامات فیزیکی - ارتباط بین گذشته و حال 	<ul style="list-style-type: none"> - یادآوری صحنه نبرد علیه نازی‌ها - از تباط بین گذشته و حال - ایجاد تعلق خاطر 	<ul style="list-style-type: none"> - زنده نگه‌داشتن یاد کشته‌شده‌گان روس در جنگ جهانی دوم. - برانگیختن حس تعلق برای شهروندان 	<ul style="list-style-type: none"> - زنده نگه‌داشتن یاد کشته‌شده‌گان - کانا‌دایی. - تداوم هویت تاریخی 	<ul style="list-style-type: none"> - زنده نگه‌داشتن یاد کشته‌شده‌گان سربازان گمنام - برزلی در جنگ جهانی دوم - ایجاد تعلق خاطر. - ایجاد محیط سرزنده شهری
<ul style="list-style-type: none"> - بیان مفهومی و استعارای باقرمهای انتزاعی 	<ul style="list-style-type: none"> - حداقل اقدام فیزیکی و بیان استعارای و تمثیلی. 	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده تنها از مفاهیم انتزاعی و استعارای 	<ul style="list-style-type: none"> - بیان واقع‌گرایانه و کابردی با استفاده از مفاهیم تاریخی 	<ul style="list-style-type: none"> - بنایی عینی و کابردی با استفاده از مفاهیم تاریخی 	<ul style="list-style-type: none"> - بیان استعارای و ذهنی 	<ul style="list-style-type: none"> - بیان مستقیم، عینی و کابردی
<ul style="list-style-type: none"> - یادمان یهودیان جان‌باخته، برلین 	<ul style="list-style-type: none"> - یادمان یهودیان جان‌باخته، بو‌نا‌پست 	<ul style="list-style-type: none"> - یادمان جنگ - بوسنی و هرزگوین 	<ul style="list-style-type: none"> - یادمان قیام ورشو 	<ul style="list-style-type: none"> - یادمان کشتگان نبرد وروژ روسیه 	<ul style="list-style-type: none"> - یادمان سبت زولیان بلژیک 	<ul style="list-style-type: none"> - یادمان سربازان گمنام برزلی
<p>۶</p>	<p><</p>	<p>></p>	<p>م</p>	<p>۶</p>	<p>=</p>	<p>۶</p>

نمونه‌های داخلی

جنگ تحمیلی هشت‌ساله در ایران، زمینه‌ای برای بروز ارزش‌هایی همچون میهن‌پرستی، ایثار و رشادت را فراهم کرد. پس از آن، یادمان‌هایی به‌منظور پاسداشت جوانب مختلف این رویداد اجرا شد. در این پژوهش چند نمونه از این یادمان‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرد تا وجوه مثبت و منفی آن‌ها در حوزه طراحی شناخته شود.

- یادمان شهدای گمنام جنگل ناهارخوران

در این یادمان، پیکر هشت شهید دفاع مقدس در تپه نورالشهدای جنگل ناهارخوران شهر گرگان به خاک سپرده شده است. طرح یادمان شهدای گمنام برای زنده نگه‌داشتن یاد این شهدا و سازمان‌دهی فضایی برای بازدیدکنندگان از این مزار در سال ۱۳۸۸ تعریف‌شده و اجرای آن در سال ۱۳۹۰ به پایان رسیده است (تصویر ۶).

این یادمان بیش از آن‌که یاد شهدای هشت سال دفاع مقدس را بیان کند به یک فضای اسلامی اشاره می‌کند، فرم‌هایی که در طراحی آن لحاظ شده است نیز چندان مرتبط با موضوع پروژه نیست. به‌عنوان مثال طراحان، فضای خالی بین این دو دیوار را به فضای خالی بین دو ایوان در مساجد ارتباط داده‌اند که ارتباطی با زنده نگه‌داشتن یاد شهدا ندارد. همین‌طور متن‌هایی که در گشودگی‌های هندسی گذاشته شده نیز از بدنه‌های مسجدها الگوبرداری شده است. درنهایت این یادمان بیشتر یک فضای قدسی و مذهبی را به نمایش می‌گذارد. با ایجاد چندین پله طراح توانسته است احترام به این شهیدان را نشان دهد. این یادمان، با عناصر فرمال و با اضافه کردن نمادهایی و هندسه‌هایی اسلامی سعی در بالا بردن تقدس و ارتباط آن به فضایی روحانی داشته است اما ارتباط اندکی با مفهوم شهید و شهادت دارد.

- یادمان شهدای گمنام قم

یادمان شهدای گمنام قم در جوار کوه خضر نبی احداث شده است و بام قم محسوب می‌شود. مراحل ساخت آن از قبیل طراحی، تخریب سازه قدیمی و اجرای سازه یادمان توسط معاونت فنی مهندسی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس انجام شده و سازه‌های نمادین محسوب می‌شود (تصویر ۷). این یادمان نیز با استفاده از بیانی فرمال و با استفاده از الگوهای رایج در معماری اسلامی که برای بیننده آشنا است،

تصویر ۶: یادمان شهدای گمنام جنگل ناهارخوران.
مأخذ: <http://www.memarnet.com/fa/node/827>

تصویر ۷: یادمان شهدای گمنام قم.
مأخذ: <http://www.vesaal.ir/gallery/category,43>

ارتفاع زیاد می‌تواند به نقش نشانه‌ای این بنا کمک کند اما تأثیری در ارتباط آن با مفهوم شهادت ندارد. این یادمان نیز با استفاده از عناصر معماری اسلامی مانند: فرم قوس‌ها، بازشوها، مرکزگرا بودن آن، چهاربخشی بودن آن، به‌علاوه با تکیه بر اعداد و شماره‌ها مانند هشت طاق به نماد هشت سال دفاع مقدس طراحی شده است. این گونه از اقدامات، رویکردهایی تنزل یافته و تکراری است که درک آن برای مخاطب عام دشوار خواهد بود؛ در حالی که می‌توان از روش‌های بیانی.. برای مردم استفاده نمود.

یادمان شهدای والفجر ۱۰ -

برخی یادمان‌های مرتبط با هشت سال دفاع مقدس در مناطق عملیاتی برپاشده است و سعی در حفظ خاطرات و سمبل‌های مرتبط با آن دارد. از جمله یادمان شهدای والفجر ۱۰ که در مسیر راهیان نور قرارداد و تداعی‌گر صحنه‌های مناطق عملیاتی است (تصویر ۹).

مانند قوس‌های گنبد و مرکزگرا بودن سعی در ارتباط بیننده با اثر داشته است. درحالی‌که این گونه از فرم‌ها بیشتر تداعی‌گر مکان‌های مذهبی و زیارتی است. همچنین به علت ارتفاع و مکان‌یابی خاص آن می‌تواند به‌عنوان عنصری نشانه عمل کند. معماری این بنا در وهله اول جذاب است اما کارکرد معنایی مرتبط با شهید و شهادت ندارد.

یادمان شهدای کشور، قزوین

این بنا دارای دو چهارطاق بزرگ داخلی و خارجی جمعاً هشت طاق به یاد هشت سال دفاع مقدس و هشت شهید گمنام این مزار است. ارتفاع سازه بیرونی این بنا که بلندترین یادمان شهدای گمنام کشور است ۳۶ متر و ارتفاع سازه درونی ۱۵ متر از سطح زمین مجاور است که ترکیب این دو مقیاس با دو رویکرد برون‌گرا در مقیاس شهری و درون‌گرا در مقیاس انسانی و با استفاده از یک فرم واحد، ضمن سادگی در طرح دو مفهوم متضاد را القا می‌کند (تصویر ۸).

تصویر ۸: یادمان شهدای کشور در حومه شهر قزوین.

مأخذ: <http://www.yaranenamaz.com>

و اطلاعات بصری مرتبط با مکان را به مخاطب منتقل نمی‌کند.

- یادمان دهلاویه (یادمان شهید دکتر چمران)
دهلاویه روستایی در جنوب شرقی بستان است. این یادمان در مکان مجروح شدن شهید چمران در غرب روستای

در این اثر نیز واقع‌نمایی و بازسازی موزه‌ای مدنظر بوده است. در حقیقت این یادمان‌ها بیشتر قصد بازآفرینی صحنه‌های واقعی از دفاع مقدس را دارند و تداعی کردن خاطرات و مناظر جنگی اصلی‌ترین کارکرد این چنین یادمان‌ها خواهد بود.

- یادمان شهدای بوالحسن

«بوالحسن» نام روستایی است در غرب شهر بانه. این منطقه یکی از محورهای اصلی عملیات کربلای ۱۰ و نصر ۴ بوده است. یادمان شهدای بوالحسن از جمله مناطق مورد بازدید زائرین کاروان‌های راهیان نور شمال غرب محسوب می‌شود (تصویر ۱۰).

این یادمان به قصد حفظ و معرفی یکی از مکان‌های عملیاتی غرب ایران در طول هشت سال دفاع مقدس و شهدای این منطقه برپاشده است. مداخلات در این سایت حداقلی است و با نصب پرچم‌هایی در طول مسیر منتهی به تپه‌ای که محل عملیات بوده اقدام به تعریف فضا کرده‌اند. در قیاس با سایر یادمان‌ها، یادمان بوالحسن از حس فضایی بهتری برخوردار است هرچند تداعی‌کننده وقایع روی داده در مکان فوق نیست

تصویر ۹: یادمان شهدای عملیات والفجر.

مأخذ: <http://rahianenoor.com/vgld.f0k2yt0kxhf62yyal..html>

تصویر ۱۰: یادمان شهدای بوالحسن.

مأخذ: <http://rahianenoor.com/vglc.xqpa2bqes,s8a22l5..html>

بررسی نمونه‌هایی از یادمان‌های جنگ در ایران نشان می‌دهد که از سه رویکرد مختلف برای بازنمایی جنگ، غالباً دو رویکرد یعنی یادمان شهدای گمنام و یا شاخص کردن مکان مورد استفاده بوده است و در این دو نیز از معماری مقبره‌ای و بازآفرینی موزه‌ای بهره گرفته شده است.

در این میان بازنمایی مفاهیم ارزشی جنگ همچون ایثار و میهن‌دوستی به دلیل آنکه انتزاعی هستند دشوار می‌نماید و کمتر مورد توجه قرار گرفته است. یادمان‌های شهدا نیز متمایل به معماری فرمال و مقبره‌ای شده و ارتباط بصری و ذهنی اندکی با مفهوم شهادت و دفاع مقدس دارد (جدول ۲).

اکنون می‌توان این پرسش را مطرح کرد که آیا استفاده از یک معماری فرمال که دلالت کمتری بر مفهوم شهادت دارد می‌تواند پاسخ مناسبی برای طراحی یادمان‌های جنگ باشد؟ در این حالت یادمان کارکرد و نقش خود را به‌درستی ایفاء می‌کند؟

دهلاویه ساخته شد و ۱۰ سال بعد نیز شهیدی گمنام در محوطه مرکزی این یادمان به خاک سپرده شد. این یادمان در مساحتی بالغ بر ۴۴۰ مترمربع ساخته شده و دارای ردیف پلکانی به یک برج به صورت چهارگوشه است. این یادمان دارای یک کتابخانه و نمایشگاهی از تصاویر و اسناد دوران کودکی، نوجوانی و جوانی و مبارزات شهید در جبهه لبنان و همچنین تصاویر مربوط به ایشان در جبهه‌های نبرد تا لحظه شهادت است (تصویر ۱۱).

یادمان شهید چمران نیز به قصد تأکید بر مکان وقوع یک اتفاق تأثیرگذار در طول جنگ احداث شده است. این اثر تداعی‌گر معماری مقبره‌ای است و از سوی دیگر فرم برجک‌های دیدبانی را به ذهن متبادر می‌کند. این یادمان به لحاظ معماری اثری با هویت محسوب می‌شود اما مخاطب به‌سختی می‌تواند ارتباط بصری و ذهنی با واقعه (اصابت خمپاره و شهادت دکتر چمران) برقرار کند.

تصویر ۱۱: یادمان دهلاویه (شهید چمران).

مأخذ: <http://khademanshohada.blog.ir>

جدول ۲: بازنمایی مفاهیم در یادمان‌های شهدا.
مأخذ: نگارندگان.

<ul style="list-style-type: none"> • مجسمه / تصویر شهید • مقبره شهدای گمنام 	پاسداشت یاد شهیدا
<ul style="list-style-type: none"> • باز آفرینی صحنه های جنگ • ایجاد یک المان نشانه و شاخص 	شاخص کردن یک مکان
<ul style="list-style-type: none"> • یادمانهای مفهومی • تبلیغات محیطی 	ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

استمرار نقش یادمان‌های جنگ در چیست؟

یادمان اگرچه در زمان حال ساخته می‌شود، لکن عموماً آینده و نسل‌های بعدی را نیز هدف قرار می‌دهد. لذا برای نیل به این مقصود دست‌کم می‌باید به دو مورد اساسی دقت شود: یکی قدرت تأثیرگذاری شدید و دیگری قابلیت و تفسیر اثر در عین گویا بودن (اینکه به چه چیزی اشاره می‌کند) (پرزاده، ۱۳۹۳). بیان مستقیم می‌تواند با مخاطب سریع‌تر ارتباط برقرار کند اما قابلیت تفسیر چندانی باقی نمی‌گذارد. از این رو یادمان‌هایی که با رویکرد واقع‌نمایی خلق می‌شوند در کوتاه‌مدت بازخورد بیشتری دریافت می‌کنند اما با گذشت زمان از میزان توجه مردم به آن‌ها کاسته شده و در نزد مخاطب کمتر تکرار و یادآوری می‌شود. در نتیجه عمر اثرگذاری کوتاهی دارند. در مقابل یادمان‌هایی که انتزاعی‌تر هستند در نگاه اول با مخاطب عام کمتر ارتباط برقرار می‌کنند اما به دلیل تفسیرپذیر بودن و جنبه‌های پنهان اثر، همواره مخاطب را درگیر کرده و با گذر زمان، لایه‌های معنایی جدیدی در ذهن بیننده کشف می‌شود. در این حالت، بنا یا منظر یادمانی برای مخاطب تکراری نخواهد شد و گذر زمان، نقش آن را کمرنگ نخواهد کرد. علاوه بر رویکرد بیانی یک اثر یادمانی، مؤلفه‌های دیگری نیز در استمرار یادمان‌ها مؤثر هستند. مقایسه اطلاعات به‌دست‌آمده از جدول ۱ کمک می‌کند که موارد زیر برای ماندگاری یک

منظر یادمانی جنگ توصیه گردد:

- توجه به مقیاس انسانی در طراحی یادمان‌ها در ایجاد ارتباط و درک فضا توسط مخاطب و یا بازدیدکنندگان خارجی (ضرغامی و دیگران، ۱۳۹۳).
- مکان‌یابی یادمان‌ها در محل اصلی وقوع حادثه (حفظ اصالت) یا در مکان‌های تجمع عمومی که شانس مواجهه با آن را افزایش دهد (حفظ مخاطب).
- کمیت در یادبود کشته‌شدگان می‌تواند بر مخاطب اثر مضاعف داشته باشد.
- ادغام یادمان با یک فضای جمعی در شهر می‌تواند به چند کارکردی بودن فضا کمک کند.
- برگزاری مراسم‌های منظم و زنده می‌تواند شهروندان را بیشتر با خاطره اصلی درگیر نموده و انتقال مفاهیم را تسریع کند.
هرچند موارد فوق در موفقیت یک یادمان تأثیرگذارند اما انتخاب و اعمال هر یک از آن‌ها مستلزم به کار بردن زبان مناسب است. به عبارت دیگر، استفاده از تمام راهکارها و اقدامات ممکن برای موفقیت یک اثر یادمانی، تابع رویکردی است که طراح برمی‌گزیند. شیوه بیان نامناسب می‌تواند اثرگذاری تمام راهکارهای توصیه‌شده را خنثی کند. از این روست که انتخاب «رویکرد بیانی»، همچنان در درجه اول اهمیت خواهد بود.

نتیجه‌گیری | یادمان‌های جنگ را می‌توان از ابعاد و زوایای مختلف نقد و بررسی کرد. مقاله حاضر با تأکید بر نحوه بیان یک یادمان، به دنبال پاسخ این پرسش است که کدام شیوه بیانی در یادمان‌های جنگ، ماندگاری آن را تضمین می‌کند؟ همان‌گونه که گفته شد یادمان‌های جنگ به سه مقوله اصلی

می‌پردازند. یک دسته یادبود کشتگان در جنگ است که غالباً شامل مقابر و کتیبه‌هایی است که یادآور سربازان حاضر در نبرد بوده و به قصد احترام و پاسداشت آنان احداث می‌شود. در این دسته به دلیل ملموس و عینی بودن موضوع، انتخاب شیوه بیان ساده‌تر است. نمونه‌های بررسی‌شده در این تحقیق

استقامت و رشادت مردم خرمشهر در برابر متجاوزین چگونه به تصویر کشیده شود؟ رویکرد واقع نمایانه همچون یادمان قیام و رشو (تصویر ۵) و یا یادبود جانبازان کره‌ای (تصویر ۱۲) به سرعت با مخاطب ارتباط برقرار می‌کند اما به همین نسبت برای بازدیدکننده می‌تواند تکراری و کسالت‌بار باشد. فقدان لایه‌های معنایی دیگر و سادگی خوانش این منظره برای یک اثر یادمانی مزیت محسوب نمی‌شود. در مقابل آثاری که رویکردی انتزاعی و استعاره‌ای دارند همواره برای مخاطب ایجاد کنجکاوی می‌کنند و با درگیر کردن ذهن فرد، او را وادار به مکاشفه می‌کند.

همچون «یادمان جنگ استرالیا» (تصویر ۲) می‌تواند الگوی مناسبی برای این دسته از یادمان‌ها باشد که از بیانی انتزاعی و سمبولیک بهره گرفته است. دسته دوم مکان‌هایی است که یادآور خاطرات جنگ است. در این حالت بازآفرینی صحنه‌های جنگ و کارکرد موزه‌ای آن‌ها مدنظر است. در این حالت تأکید بر واقع‌نمایی وجود دارد اما برای شاخص کردن مکان می‌توان از فرم‌های انتزاعی استفاده کرد (حلقه یادمان جنگ جهانی اول)؛ (تصویر ۱۳). اما دسته سوم به خاطرات، مفاهیم و ارزش‌های مرتبط با جنگ مربوط می‌شود. در این حالت یک امر ذهنی باید به قامت یک اثر کالبدی درآید. به‌عنوان نمونه

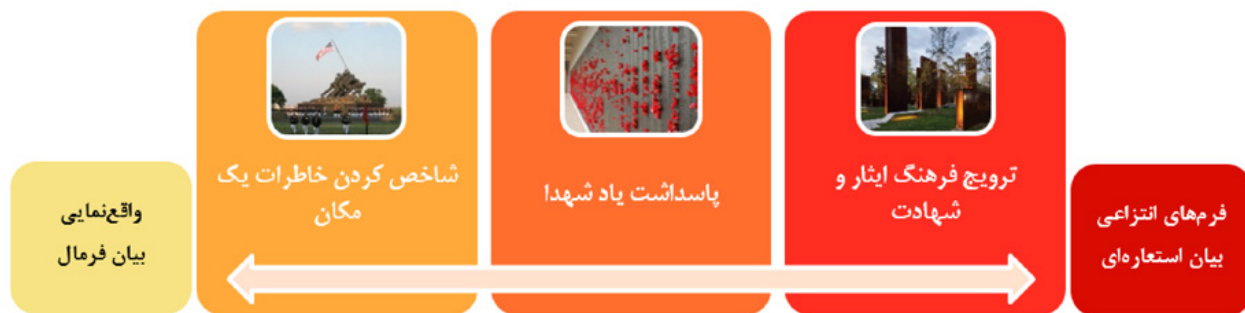
تصویر ۱۲: یادبود جانبازان کره‌ای. این اثر با بیان مستقیم و واقع‌گرایانه به سرعت با مخاطب ارتباط برقرار می‌کند اما به همین نسبت برای بازدیدکننده می‌تواند تکراری و کسالت‌بار باشد.
 مأخذ: <http://www.history.com/topics/korean-war/pictures/korean-war/korean-war-veterans-memorial-washington-dc>

تصویر ۱۳ : حلقه یادمان جنگ جهانی اول در فرانسه، این اثر ترکیبی از فرم‌های انتزاعی و بیان استعاره‌ای است.
 مأخذ : <http://www.archdaily.com/592142/the-ring-of-remembrance-agence-d-architecture-philippe-prost>

به همین ترتیب می‌توان برای انتقال مفاهیم ارزشی به مخاطب از فرم‌های انتزاعی و الگوهای استعاره‌ای بهره جست. رنگ قرمز به‌تنهایی می‌تواند نماینده مفهوم شهادت باشد (رد پای قرمز بر روی زمین در یادمان جنگ بوسنی و هرزگوین). الزاماً نیازی نیست که یک مجسمه در ابعاد واقعی ساخته شود تا مرگ یک انسان را به تصویر بکشد. به‌ویژه آنکه ذائقه نسل امروز دگرگون شده و به پیچیدگی تمایل دارد. تصویر ۱۴ نشان می‌دهد که در طراحی یادمان‌ها با یک طیف مواجه هستیم که یک‌سوی آن استعاره و فرم‌های انتزاعی است و سوی دیگر آن واقع‌نمایی و معماری فرمال خواهد بود.

یادمان‌های جنگ در ایران به‌شدت سعی در بازسازی واقعیت و تکرار منظره‌های واقعی دارند (تصاویر ۱ و ۹). هرچند مناظری آشنا و ملموس به تصویر کشیده می‌شود اما جای مفاهیمی همچون شهادت، ایمان، فداکاری، مقاومت در چنین یادمان‌هایی خالی است. در حقیقت، مخاطب به‌صرف مواجه با منظره مشابه جنگ الزاماً نمی‌تواند ارزش‌های نهفته در جنگ را درک کند. در اینجا است که منظر یادمانی اهمیت می‌یابد و سببل‌ها و عناصری کالبدی می‌تواند حامل معنایی ذهنی باشند. یادمان قربانیان مکزیکوسیتی (تصویر ۳) الگوی مناسبی برای بازآفرینی مفهوم استقامت در منظر است.

تصویر ۱۴ : در طراحی یادمان‌ها با یک طیف مواجه هستیم که یک‌سوی آن استعاره و فرم‌های انتزاعی و سوی دیگر آن واقع‌نمایی و معماری فرمال خواهد بود.
 مأخذ : نگارندگان.

استعاره‌ای کمک گرفت. خطا در انتخاب رویکرد مناسب باعث ناکارآمدی یادمان خواهد شد و استمرار خاطرات و ارزش‌های مرتبط با جنگ را با شکست مواجه می‌کند.

که به نگاه موزه‌ای به جنگ گرایش دارد. بررسی نمونه‌های بین‌المللی و داخلی حاکی از آن است که در بازنمایی خاطرات یک مکان می‌توان از برخورد موزه‌ای بهره جست و در مقابل برای بیان ارزش‌های جنگ می‌بایست از بیان انتزاعی و

پی‌نوشت

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «جنگ و منظر شهری» است که در پژوهشکده نظر به انجام رسیده است.

فهرست منابع

- *ایران*. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی افق‌های جدید در معماری و شهرسازی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- Carolin, V. (2015). Ritual, remembrance and war: social memory at tyne cot. *Journal of Annals of Tourism Research*, 54: 16-29.
- Bell, C. (2009). *Ritual, Perspectives and dimensions*. Oxford: Oxford University Press.
- <http://rahianenoor.com/>. (Accessed 20 March 2016).

- پرزاده، سمیرا. (۱۳۹۳). معماری به سبک یادمانی و خاستگاه فرهنگی آن. شهر مصدر: کنگره بین‌المللی پایداری در معماری و شهرسازی.
- افق منش، ایمان و نادری شکیب، مینا. (۱۳۹۳). نقش بناهای یادمانی در تقویت هویت شهری در راستای ارتقاء پایداری اجتماعی. همدان: دومین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط‌زیست پایدار.
- ضرغامی، اسماعیل و قاسمی، سید سهراب و بهرامی دوست، پیمان. (۱۳۹۳). تبیین دیدگاه‌های طراحی «یادمان‌های شهدای دفاع مقدس» و «مقابر مشاهیر